

In gesprek met: Jan Sloot

Durk Hak & Rein Nauta

In het kerkdorp Alverna ten zuiden van Nijmegen werd in het franciscanen-klooster eind april 2010 het boek gepresenteerd: *Hoe God verscheen in Papoea. Nederlandse franciscanen in Papoea 1937- 1987* (Nijmegen: Valkhof Pers, 2010, 416 pp).

De schrijver van deze geschiedenis van de franciscaanse missie in het vroegere Nederlands Nieuw-Guinea, Jan Sloot, ex-franciscaan en socioloog, in 1936 geboren in het Friese Peperga, werkte van 1963 – 1967 zelf als missionaris in Japan. Zijn ervaringen in de missie werden bepalend voor zijn latere levensgang. In deze studie geeft hij aan hoe het paternalistische perspectief werd ingehaald door een van solidariteit en zelfstandigheid. Het resultaat is een buitengewoon helder en leesbaar verslag over de organisatie en ontwikkeling van de missieactiviteiten van de franciscanen in het voormalige Nederlands Nieuw Guinea. Sloot beschrijft in dit boek waarom en hoe de Nederlandse franciscanen zich inzetten voor de kerstening van de Papoea's. Het werken in de missie appelleerde aan het romantische ideaal van veel jongens een zinvolle taak te hebben in een wijdere wereld. Voor de orde was een nieuw missiegebied aantrekkelijk om haar belang te midden van andere orden en congregaties te bevestigen. En bovendien bood een missie in Nieuw-Guinea de mogelijkheid de invloed van de protestantse zending te beperken. 'Vanaf de jaren dertig van de vorige eeuw is hier sprake geweest van een beschavingsoffensief waarbij zending en missie een hoofdrol speelden. De methoden van zending en missie verschilden niet: de weg tot de kerk, tot het geloof liep via educatie. Begonnen werd steeds met het oprichten van schooltjes. Het begon in de jaren dertig met onderwijzers, 'goeroes', uit de Kei-eilanden, pas later kwamen de missionarissen. Bij de missie stond het ingroeien in een bepaalde christelijke praktijk (bidden, kerkbezoek) voorop, bij de zending het verwerpen van de 'afgoden' (verbranden van amuletten). Op het punt van polygamie echter was de missie weer veel strenger in het handhaven van een seksuele moraal dan de zending.' Ook onderling verschilden de orden en congregaties in het missiegebied in hun manier van werken. De franciscanen, werkzaam in het noorden van Papoea, legden de accenten meer op de theologische kant, terwijl de missionarissen van het H. Hart (MSC: Missionarii Sacratissimi Cordis) werkzaam in het zuiden, vanuit Merauke, meer praktisch gericht waren. Zij begonnen met een timmerwerkplaats als leerschool. 'Overigens, Papoea's als timmerman, daar is niets van terecht gekomen, dat paste ook volstrekt niet

in hun cultuur. Hier wordt iets zichtbaar van de storende invloed van door westerse waarden, normen en techniek gedomineerde acculturatieprocessen: de mannen lijdten sterk aan functieverlies omdat een van hun voornaamste bezigheid, het voeren van oorlogen, verboden werd. Het waren de vrouwen voor wie een wereld viel te winnen.'

In de periode die Sloot beschrijft zijn ruim 100 franciscanen in Nieuw-Guinea werkzaam geweest. Het was in veel opzichten een hard bestaan: 'De franciscanen zijn weliswaar een broederschap, maar er was geen sprake van een grote betrokkenheid op elkaar. Franciscanen waren eenlingen. Die sterke individualiteit maakte wel dat zij het in hun eentje in hun afgelegen dorp konden bolwerken, ondanks de grote eenzaamheid en het gebrek aan comfort. Pas in 1963 kwam er een 'centraal huis' en werd het ook voor de missionarissen wat gezelliger. Maar die eenzaamheid heeft ook zijn tol geëist.'

De eerste vijftig jaar van de franciscaanse missie in Nieuw-Guinea vallen te periodiseren rond drie personen die als overste van de missionarissen ieder hun persoonlijke stempel hebben gedrukt op de inzet en activiteiten van het missiewerk. De eerste is Oscar Cremers. Sloot: 'Hij was een ouderwetse overste, die weinig overleg pleegde met de andere missionarissen.' Onder zijn leiding werden de eerste posten gevestigd: in het bergland, aan de Wisselmeren en aan de kust. Na zijn vertrek in 1956 werd Rudolf Staverman, gepromoveerd in de sociologie op een proefschrift over de buitenkerkelijkheid in Friesland, benoemd tot apostolisch vicaris en later bisschop van Hollandia/Jayapura. Dit besloeg het grootste deel van Papoea, met uitzondering van de Vogelkop, en het zuidoostelijk deel. 'Staverman legde de nadruk op de onderlinge verbondenheid van de missionarissen als medebroeders. Er kwamen ook meer financiële middelen beschikbaar: er werden vliegtuigjes gekocht, en de missionarissen legden overal vliegveldjes aan. Er kwam ook radioverbinding, zodat de communicatie onderling verbeterde.'

'Staverman had ook goede contacten met het gouvernement, de antropoloog Jan van Baal was toen gouverneur, en was oecumenisch georiënteerd. Staverman kon ook mede daardoor 'zaken doen'. Als bisschop nam Staverman actief deel aan het Tweede Vaticaans concilie. Zijn daardoor noodgedwongen afwezigheid verbreedde echter ook zijn kijk op de betekenis van de missie in het geheel van de wereldkerk en op de eigenheid van de missiegebieden. De liturgie werd sindsdien gevierd in de volkstaal in plaats van het Latijn. Maar welke taal: Nederlands, Maleis, Indonesisch, of een van de inheemse Papoea talen? Dat leidde soms tot grote conflicten tussen de missionarissen.'

In deze postconcliaire tijd was er ook meer aandacht voor gemeenschappelijke ontspanning en bezinning. De idee van de franciscaanse 'broeder-

schap' kwam zo meer centraal te staan. Tot die broederschap behoorden ook de Indonesische medebroeders. In 1962 vond de overdracht plaats van Nieuw-Guinea aan de republiek Indonesia. In verband met de politieke situatie was er wel contact geweest tussen Staverman en de franciscaanse Kamerleden De Beaufort en Stokman, maar dat had geen invloed op de uitkomst van de zaak. De politieke veranderingen betekenden niet alleen een verandering van het bestuur van het land, ook de positie van de missionarissen veranderde fundamenteel. Nog meer dan eerder werden ze vreemdelingen in een land van vreemden, namelijk Indonesiërs. De Indonesiërs werden door de Papoea's gezien als vreemdelingen en bezetters, en vaak gedroegen zij zich ook zo. Ze toonden weinig begrip voor de cultuur van de Papoea's.

Een van de vruchten van het groeiende samenwerkingsverband tussen de bisschoppen van Irian, zoals die tijdens het concilie was gegroeid, was het overleg over een gezamenlijke brede theologische opleiding, voor mannen en vrouwen, voor catechisten, pastoraal werkers, diakens. Later volgde een aanvullende driejarige priesteropleiding. In 1969 ging de Akademi Teologi Katolik van start. In 1972 wordt Staverman opgevolgd door Herman Munninghoff. 'Waarom het geen Indonesiër was geworden? Er was een goede Indonesische kandidaat, een Javaanse jezuïet, maar de provinciaal van de Jezuiten trok hem terug als kandidaat, en Munninghoff was vicaris generaal onder Staverman geweest, en had al tijdens diens vaak lange afwezigheid het bisdom bestuurd' aldus Sloot. Zijn beleid was gericht op de opbouw van een katholiek kader om daardoor de integratie van het katholieke geloof in de nieuwe samenleving te bevorderen. Dit betekende een voorzichtig manoeuvreren. De missionarissen waren buitenlanders die met wantrouwen werden bekeken door de heersende machthebbers, de Indonesiërs; de missionarissen werkten met en voor de Papoea's die zich onderdrukt voelden. 'Een belangrijke stap in de ontwikkeling tot een eigen kerk van de Papoea's was het Pastoraal Concilie, Musyawarah Pastoril, voorbereid in gesprekken in parochies en ressorten. Boven verwachting (!) waren de opkomst en de participatie van de afgevaardigden uit de verschillende parochies en staties groot. In Waghete, in het ressort Paniai (Wisselmeren) werden vierhonderd mensen verwacht, maar er kwamen meer dan duizend. Ze moesten hun eten met elkaar delen, hoewel in sommige streken hongersnood heerste. De knollen en groenten werden meegebracht en gedeeld, allen aten, een week lang, en allen werden verzadigd.' Door dit 'concilie' werden ook de traditionele tegenstellingen tussen de stammen doorbroken.

'De betrokkenheid was actief, gewend als de Papoea's zijn om te spreken, ook vroeger, over belangrijke zaken als oorlog en vrede, disputen te voeren

over grond en vrouwen. Nu werd er gesproken over de angst voor de geesten, het verbreken van de adat in gehoorzaamheid aan de Ene die de machtigste is.' Ook de eigen verantwoordelijkheid kwam ter sprake: wat is er nodig aan leiding, aan catechisten? Wat is de taak van een parochieraad?

Vanaf 1979 wordt een beleid van Indonesianisatie van overheidswege geïntroduceerd en door de kerken in Irian overgenomen: verschillende missionarissen werden Indonesisch staatsburger. Doordat er geen nieuwe Nederlandse missionarissen meer kwamen, maar wel Indonesische franciscanen, kwam er een einde aan deze missie. Het begrip 'missie' was intussen ook achterhaald!

Terugkijkend op de jaren waarin hij aan dit boek gewerkt heeft, zegt Sloot: 'Ik vond het een fantastische ervaring, om rondgeleid te worden door het binnenland van Papoea, de Papoea's mee te maken in hun kerkdiensten en hun markten, om te zien waar de missionarissen gewoond en gewerkt hadden, wat er was opgebouwd. Maar ik kreeg ook veel vragen over de zin van 'missie', de gebrekkigheid van de vroegere aanpak en over de zin van ontwikkelingshulp. In het begin dreigde ik overspoeld te worden door de veelheid van gegevens, de gesprekken, dagboeken, brieven, literatuur. Ik zocht naar een leidende hypothese, en meen die gevonden te hebben in de stelling: deze periode betekende voor de betrokkenen een overgang van missionaris (oude stijl) naar medebroeder. Dat bleek heel praktisch, en daardoor kon ik ordening aanbrengen in de overvloed van gegevens.'

Jan Sloot in 1936 geboren in het Friese Peperga, studeerde van 1954 tot 1964 filosofie en theologie aan het Franciscaans Grootseminarie, en van 1962 tot 1963 Japanse taal- en letterkunde aan de Franciscan Language School in Tokyo. Hij werkte van 1963 tot 1967 als missionaris in Japan. Van 1968 tot 1976 studeerde hij sociologie aan de KU Nijmegen. Van 1974 tot 1984 was hij wetenschappelijk medewerker godsdienstsociologie aan de Theologische Faculteit Tilburg. Later was hij werkzaam als medewerker aan het Kaski en als docent aan de Katholieke Leergangen te Tilburg en aan de Open Universiteit. Hij publiceerde o.a. in *Verbum, Mens en Maatschappij* en het *Tijdschrift voor Theologie*, Zijn Magnum Opus is ongetwijfeld het hier besproken: *Hoe God verdween uit Papua*.

